

Kirjallisuutta – Litteratur

J. G. Granö valokuvaajana – mustan todellisuuden toisella puolen

ESKOLA, TANELI (2002). *Sininen Altai. J. G. Granö Siperian valokuvaajana 1902–1916*. 155 s. Musta taide, Helsinki.

Johannes Gabriel Granö oli radikaali maantieteilijä. Tämän johtopäätöksen voi Taneli Eskolan kirjan luetuaan helposti tehdä. Granö oli radikaali jo omana aikanaan, mutta kiinnostavampaa on se, että hänen työnsä vaikuttaa radikaalilta tämänkin päivän näkökulmasta. Eskolan kirja kuvaa Granötä ennen muuta varteentottavana suomalaisena valokuvaajana. Tätä tulkintaa syventämään valitut 85 valokuvaa muodostavatkin varsin vaikuttavan kokonaisuuden. Teos on kuitenkin muillakin tasoilla kiinnostava. Vaikka Eskola sanoo, ettei kirjassaan pyri menemään kovin syvälle Granön maantieteelliseen ajatteluun tai siitä käytyyn keskusteluun, houkuttelee kirja myös tätä tieteellistä ajattelua tuntevia. Näin on ennen muuta siksi, että teos kuvaa aikaa ennen *Puhdas maantiede* -kirjan (Granö 1930) tai muiden Granön tieteellisesti tunnetuimpien teosten julkaisemista. Niin kuvat kuin niistä tehdyt tulkinnatkin ovat Granön nuoruuden ”vaellusvuosilta”. Niitä leimaa ainutlaatuinen raikkaus.

Eskolan kirja on kiinnostava henkilökuvaus, joka alkaa J. G. ”Kaapo” Granön lapsuusvuosista Siperiassa. Hän seurasi Siperian siirtolaiskylissä pappina toiminutta isäänsä tämän retkillä. Siirtolaiskylät olivat varsinaisia kulttuurien sulatusuuneja – väestö koostui etelämpää Venäjältä muuttaneista vanhauskoisista ortodokseista, Suomesta ja Baltian maista karkotetuista vangeista, maaorjuutta pakoon muuttaneista inkeriläisistä sekä kullankaivajista ja muista seikkailijoista. Siirtolaiskyllien erikoislaatuinen tunnelma ei voinut olla jättämättä jälkiä Granön maailmankuvaan. Tehdessään aikuisena Siperiassa tutkimusretkiään Granö katsoikin maailmaa varsin avoimin silmin.

Eskola toteaa Granön kuuluneen ”viimeisiin tutkimusmatkailijoihin sanan klassisessa mielessä” (s. 72). Granön matkat olivat erityisiä, koska hänen otteensa oli – nykymaailman sanaa käyttäkseni – monitieteellinen. Paitsi että hän valokuvasi ja teki luonnontieteellisiä havaintoja, oli matkoilla myös vahva yhteiskunnallinen ja kokemuksellinen ulottuvuus, jonka merkitystä ei suinkaan vähätelty. Tutkimusmatkailijalle *geografia* – maan kuvaaminen – oli merkityksellistä konkreettisemmin kuin nykytutkijoille. Vieraita maita kartoitettaessa – sekä konkreettisesti että kuvainnollisesti – deskriptiivinen tieto oli parhaimmillaan hyvin syvälistä. Kulkureittejä dokumentoivat *itineraarit* oli laadittu käyttäen tuon ajan parhaita fyysisen ympäristön mittauslaitteita, mutta kokonaisuus avautuu vasta, kun tarkastellaan fyysistä reittikuvausta täydentäviä valokuvia ja päiväkirjamerkintöjä. Fyysisen ympäristön kuvaus täydentyy taiteellisella tulkinnalla ja yhteiskunnallisella ymmärryksellä. Eskola kuvaa Granön asennetta paikalliseen

väestöön toteamalla, että Granö ”ei harrastanut fyysistä antropologiaa, vaan suhtautui eri ihmisryhmiin kulttuurintutkijan uteliaisuudella”(s. 108). Asenne ei ollut etäisen ylimielinen, vaan pikemminkin uteliaan nöyrä. Granö pyrki *elämään* paikallisten ihmisten kanssa.

Granö liikkui tutkimuksissaan tieteen ja taiteen välimaastossa yhdistäen näitä kahta ainutlaatuisen ennakkoluulottomasti. Eskola kehuu tätä kykyä. Valokuvalliset ja tekstuaaliset tulkinnat kauniista Altyn-Köljärvestä kiteyttävät granöläisen lähestymistavan vahvuuden: ”Järvi on esimerkki Granön kohteiden moniselitteisyydestä ja häilyvästä hengestä luonnontieteellisen täsmällisyyden ja runollisesti tulkittujen tunnelmien välimaastoissa. Tieteestä tulee taidetta ja taiteesta tiedettä. Sekä tiede että taide edellyttävät aina tulkintaa ja tulkitsijaa. J. G. Granö hallitsi molemman ulottuvuudet.” (s. 122). Tällainen romantisoitunut idealistinen kuva on jälkipolvien helppo piirtää. Tieteen ja taiteen välimaastossa liikkuminen on vaikeaa. Granön tieteellisen uran edetessä taide kutistuikin ”vaellusvuosia” ohuempaan rooliin. Maiseman tulkinnan morfologian puoli korostui ja valokuvan merkitys kääntyi taiteellisesta syväluotauksesta pois päin, kohti fyysisistä ympäristöä koskevan objektiivisen tiedon välittäjää (Granö 1930). Granö lienee kuitenkin ollut tieteen ja taiteen yhdistäjänä kiistämättä edelläkävijä.

Granön esittelemisen juuri valokuvaajana on perusteltua. Esteettinen kuvaus oli Granölle tärkeää: kuvat ovat visuaalisesti harkittuja ja paljonpuhuvia. Sen lisäksi niillä on roolinsa sekä kulttuurisen ymmärryksen lisääjänä että tieteellisen tiedon välittäjänä. Granö ei arvottanut valokuvausta – ainakaan ajattelunsa tässä vaiheessa – millään lailla luonnontieteellisen mitattavan tiedon alapuolelle. Granö ”kuvasi” kulttuureja, mutta kuviin sisältyy myös tulkintaa. Eskolan mukaan Granön kuvakieli osoittaa, että ”valokuvat voivat toimia siltoina ajan, paikan ja ihmisten liikkumisen välillä” (s. 107). Niiden merkitys ei pelkistä visuaaliseen tai deskriptiiviseen, vaan kokonaisuudesta avautuu syvempiä ulottuvuuksia.

On valitettavaa, että Granön ajattelua ei juurikaan opeteta nykyopiskelijoille – ei ainakaan Helsingin yliopiston maantieteen laitoksella. Se, mitä on opetukseen suodattanut, on teknisesti värityntä objektiivisävyistä luokittelua ja jää kauas siitä filosofisesta ja kulttuurintutkimuksellisesta tasosta, jota Eskolan kirja kuvaa. Vuodet ovat pelkistäneet maisema-analyysin erilaisten muotojen analyysiksi ja subjektiivinen tulkinta sekä kulttuurintutkijan ote ovat kadonneet. Vaikka *Sininen Altai* ei olekaan tieteellinen teos eikä sen kirjoittaja maantieteilijä, antaisi sen lukeminen monille opiskelijoille enemmän oppihistoriallista ymmärrystä kuin luennot tarjoavat. Kirjasta voi saada paitsi erään perspektiivin maantieteen oppihistoriaan, myös syvempää tieteenfilosofista ymmärrystä. Vaikuttaa siltä, että 1960- ja 1970-lukujen kvantitatiivinen vallankumous ja sitä seurannut tieteenperinteiden eriytyminen on lopullisesti tuhonnut kykymme katsoa maailmaa avoimin silmin. Ainakin nykyisin vaaditaan valtava määrä yritystä, perusteluja ja selittelyjä, jotta granöläinen kokonaistulkinta

voidaan välittää tiedeyhteisölle.

Granön kuvaus kolmesta Altaista – mustasta, valkoisesta ja sinisestä – on äärimmäisen kaunis ja runollinen. ”Kaikkiin kolmeen Altaihin johtaa oma kulkutansa, ne avaavat erilaisia näköpiirejä, eritasoisia perspektiivejä maisemaan. Vaikka eri Altait tulevat ilmi erilaisina ymmärryksen fasetteina, liittyvät ne yhteen, jakamattomaan inhimilliseen tietoon.” (s. 120). Valokuvat antavat näille tulkinnoille erityistä syvyyttä. Sininen Altai – kuten kirjan nimikin paljastaa – tuntuu jäävän tulkinnoista vahvimmin mieleen. Ainakin minut se saa liikuttumaan yhä uudelleen. Ehkä juuri Sininen Altai paljastaa eron kapeamman tieteellisen maailman-kuvan ja Granön ajattelun syvällisyyden välillä. Granölä oli taiteilijan sielu – paitsi valokuvaajana, myös kirjoittajana:

Taampana näkyy Sininen Altai. Mustan todellisuuden toisella puolen sen auerharsoiset harjanteet kohoavat, se näyttäytyy elämystemme taustassa muistojen maana. Taivaan väri on sen etäällä kimmeltävillä vesillä.

Matkamies, totuus on sinulle sanottava! Siniiseen Altaihin, joka niin usein sinulle näyttäytyi Mustaa-metsää samoillessasi ja Kultajärveä soudellessasi, et milloinkaan pääse. Sen näet milloin miltäkin suunnalta, mutta se pakenee edestäsi, se häipyi taaksesi. Musta Altai ei ole sinua ikinä sinne laskeva.

Sininen Altai on pyrkimystesi olematon päämäärä, se on menneisyytesi, vierineiden vuosien tuntemattomaksi kaunistama.

(Granö 1993: 323)

KIRJALLISUUS

Granö, J. G. (1930). *Puhdas maantiede*. 187 s. WSOY, Porvoo.

Granö, J. G. (1993). *Altai, vaellusvuosina nähtyä ja elettyä*. 558 s. SKS, Helsinki.

HILLE KOSKELA
Suomen Akatemia